

Toespraak in de Amsterdamse Studenteneklesia in De Nieuwe Liefde op zondag 1 februari 2015 door Huub Oosterhuis

1.

Is God onzegbaar, onuitsprekelijk? Er is veel religieuze geheimtaal en godsdienstig jargon dat die indruk wekt. God is een mysterie – áls hij bestaat, dan aan gene zijde van alle talen.

Als je de bijbel voor je denken over God tot uitgangpunt neemt, hoef je niet om woorden verlegen te zitten. Wie hij is en niet is, hoe hij God is en hoe en waar je hem op het spoor kunt komen, dat wordt in dat boek luidkeels en openlijk uitgesproken, en alle maatschappelijke, politieke gevolgen daarvan worden duidelijk gearticuleerd. In beelden en gelijkenissen. Niet in definities. Definities sluiten elkaar uit, beelden en gelijkenissen omarmen elkaar. In de beeldspraak van de psalmen wordt God in één adem licht en rots genoemd – hij is zo wijd en zwaarwegend en licht als licht, hij staat zo standvastig en trouw als een rots. Op dezelfde ‘poëtische wijze’ spreken de bijbelse verhalen over God als vriend en vader, over zijn handen en zijn schoot en zijn aangezicht. En onze liederen zijn op die beeldspraak geïnspireerd.

2.

Volgens het bijbelse verhaal zijn er twee goden: die, die licht en rots, vriend en vader, eerste en laatste, liefde, alles in allen wordt genoemd – én die, die Baal Mammon heet, namen die bezitter, uitbouter, roofzuchtige, meedogenloze geldgod betekenen.

Die tweede verschijnt in Egyptische farao's en Romeinse keizers, in Ploert en Schender, en overal waar ‘het recht van de sterkste’ regeert. Die tweede is in veel bijbelverhalen de eerste, de machtigste, meest aanwezige. De eerste is een onzienlijke stem, ‘enkel stem’.

Ooit gehoord:

dat vierentwintighonderd jaar geleden
in een smaldeel van het Midden-Oosten
werd geschreven ‘Hoor jij

Ik, de Naam-Ik-zal, ik ben de god
die jou uit het slavernijsysteem,
het diensthuis van Egypte
heeft uitgeleid’.

Die god, die stem, dat woord,
ooit van gehoord?

Die tweede god, Baal Mammon, verschijnt en werkt tot op vandaag, en over-overmorgen in wereldwijde politieke manoeuvres, in wat heet, 'de economisering van de samenleving'. Ik citeer Marcel van Dam, bekende Nederlander, hij schrijft in zijn 'laatste' column in De Volkskrant, donderdag 29 januari jongstleden, het volgende: 'Praktisch alle beleid staat in de dienst van de economie zoals die wordt gedictieerd door een wereldwijd geliberaliseerde financiële markt (...) Alles wordt dienstbaar gemaakt aan economische wedijver en groei(...) Individuele belangen en hebzucht overwoekeren gemeenschappelijke belangen en solidariteit.

De eerste god, die onzienlijke stem, werkt ook, klinkt op, licht op, in wereldwijd hier en daar mensen, die meestal met de moed der wanhoop, proberen het recht van de sterkste terug te dringen.

Die onzienlijke stem wordt liever geen 'god' genoemd, in de gangbare betekenis van dat woord ... de gangbare betekenis van het woord 'god' is 'almachtig opperwezen'.

In de joodse religieuze traditie, in de synagoge, die van deze Ekklesia de geestelijke moeder is, wordt die 'stem' De Naam genoemd – en De Naam is geladen met het visioen van bevrijding uit alle slavensystemen van alle tijden.

De meeste godzeggens – gelovig of agnost – bedoelen niet die visionaire stem die tot bevrijding oproept maar dat almachtig opperwezen. Deze bijeenkomst hier, dit aandachtig-vroom-Ekklesia-ritueel, is bedoeld om ons te herinneren en te doordringen van De Naam – die geen 'god' is als Baal Mammon, en naar een woord van Pascal geen 'god van filosofen en geleerden', geen denkbare, geen logische bewijsbare god, maar de God van Abraham, Izaäk en Jakob, die van de synagoge; door Jezus een God van levenden genoemd, door Paulus ons beloofd als ooit 'alles in allen'.

3.

In februari 1861 schreef Eduard Douwes Dekker 'Het gebed van den onwetende'.

In mei 1860 was zijn grote aanklacht, *Max Havelaar*, verschenen; sindsdien noemde hij zich Multatuli, wat 'Ik heb veel gedragen' betekent.

Die onwetende, is dat Multatuli zelf? Het is een wanhopig onwetende die in deze tekst aan het woord is. Hij heeft goed nagedacht, veel geredeneerd en scherp geluisterd naar theologen en filosofen. Meestal komt de agnost-in-ons niet tot zulke heftige conclusies.

*Ik weet niet of wij zijn geschapen met een doel...
of maar bij toeval dáár zijn. Ook niet of een God
of... goden, zich vermaken met ons leed*

‘Geschapen’, een algemeen christelijk woord uit de bijbel betekent: niet zo maar bij toeval ontstaan, een speling van het lot, maar gemaakt om een doel te bereiken, opgenomen in een bestemmingsplan, ten goede. Hij weet het niet, de onwetende. Anderen schijnen Gods bestaan te ervaren, maar wat heeft hij daaraan? ‘Ik versta hem niet. Ik vraag waarom hij zich aan andren opbaarde, en niet aan mij. Is ‘t ene kind den vader meer nabij dan ‘t andere?... De vader die vergeefs zijn kind laat roepen, handelt wreed.’

En dan wordt het een stormachtig gebed, op de toonhoogte van de psalmen.

*Ik ken U niet, o God! Ik riep U aan, ik zocht,
Ik smeekte om antwoord, en Gij zweeg! ik wou zo graag
Uw wil doen... niet uit vrees voor straf, uit hoop op loon,
Maar zoals ‘t kind den wil zijns vaders doet... uit liefde!
Gij zweeg... en altijd zweegt Ge!*

*En ik dool rond, en hijg
Naar ‘t uur, waarop ik weten zal dat Gij bestaat...
Dan zal ik vragen: ‘Vader, waarom nu voor ‘t eerst
Uw kind getoond dat het een vader had...
En dat het niet alleen stond in den strijd,
Den zwaren strijd voor menselijkheid en recht?...*

In de laatste regels wordt de wereld neergezet zoals zij nog altijd is, met een verwijzing naar de maatschappijanalyse van de bijbelse profeten én van Marx en via een citaat uit psalm 1 zoals die in de negentiende eeuw in veel kerken gezongen zal zijn:

*De wijze – hij die wél weet – wél God kent – bespot den dwaas,
En reikt hem gal, en jubelt: ‘hoor, hij roept zijn vader!’
En prevelt: ‘dank, o Heer, dat ik niet ben als hij!’
En zingt een psalm: ‘welzalgig hij die in der bozen raad
Niet zit, en niet op ‘t vuile pad des zondaars gaat...’*

De wijze sluipt ter beurze, en schachert integralen

De Vader zwijgt... O God, er is geen God!

4.

De Naam. Visioen van bevrijding. Enkel Stem. God van Levenden. God alles-in-allen. En

O God er is geen God. Niet "God bestaat niet, kom op, gebruik je verstand' of soortgelijke cynische one-liners. Maar een zachte, bijna ingehouden uitroep van wanhoop; van schaamte ook, dat je erop gehoopt had dat er toch wel een god zou zijn, een laatste gelijk na zoveel strijd tegen leugen, corruptie, onrecht. Maar nee. 'De vader zwijgt. O God , er is geen God'.

Ben ik de enige hier die dit herkent. In zichzelf, in geestverwanten, in ideaal-genoten? God zwijgt zo diep in alle talen dat het voelt alsof hij niet bestaat. Zo voelt het; eerst soms even, dan steeds vaker, dan gewoon altijd als je de krant leest en naar het nieuws kijkt, als je nadenkt; als je de moed hebt door te denken en door te voelen.

Marcel van Dam schrijft in zijn laatste column dat hij het geloof in de vooruitgang is kwijt geraakt. Geloof in de vooruitgang is geloof in een betere, nieuwe wereld; geloof in ooit bevrijding uit alle denkbare slavernijsystemen; geloof dat je bent opgenomen in dat bestemmingsplan.

Dat geloof kun je kwijtraken. Langzaam of plotseling valt het uit je ziel. Je kan niet meer. Geloof is krediet geven, vertrouwen als in een liefde. 'I love, I believe you.'- je kunt het niet meer meezingen.

Zo is het velen vergaan. Zo zou het mij vergaan zijn als deze ekklesia niet mijn roeping was geweest, met anderen samen, ónze roeping. Als er niet - meer dan vijftig jaar lang- steeds weer mensen waren geweest die deze ekklesia wilden zijn. En zo kan het geschieden dat wij, soms even, toch, een stem horen die doodstil fluistert: het zal, en dat wij niet begrijpen maar wel hopen. Zoals, in een Oost-Europees joods verhaal, Rabbi Eliëzer Ben David, als hij op sjabbat de gebeden zingt, een nieuwe ziel ontvangt en zeker weet, boven alle dagelijkse vertwijfeling uit.

'Gij die tot hiertoe onze toekomst zijt,
dat wij niet in vertwijfeling verzinken.'

Toekomst. De Naam, die van die ene eerste bijbelse god, die 'Stem' van het bevrijdingsvisioen, die Naam staat geschreven in de toekomstige tijd: Ik zal er zijn, Ik zal, - er zullen mensen komen die-.

Doe lichten over ons jouw aangezicht, jij Komende - zo zal je heten tot het einde der tijden.